

Slowakije en nazi-Duitsland

Loyaal en eigengereid

Harm Ramkema

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Slowakije een onafhankelijke staat, gelegen onder de rook van nazi-Duitsland. Dit bracht een sterke oriëntatie van de Slowaken op hun machtige noorderbuur met zich mee. Was hier sprake van dwang of van vrijwilligheid? En waren er ook mogelijkheden om een zelfstandige koers te varen? Een schets van Slowakije in de jaren 1939-1945.

Na de Eerste Wereldoorlog moesten de Slowaken een plaats zien te vinden in de in 1918 gestichte Tsjechoslowaakse Republiek. Dit proces verliep uiterst moeizaam, want de regering in Praag moest niets hebben van vormen van zelfbestuur voor de verschillende bevolkingsgroepen in het land. De Slowaakse Volkspartij van Hlinka (HSL'S) werd de belangrijkste pleitbezorger van autonomie voor Slowakije. Maar ook van buitenaf kwam Tsjechoslowakije steeds meer onder druk te staan. Na de Conferentie van München van 29 september 1938 werd Tsjechoslowakije gedwongen het Sudetenland aan nazi-Duitsland af te staan. De binnenlands-politieke ontwikkelingen raakten mede hierdoor in een stroomversnelling. Slowakije eiste en verkreeg autonomie en Tsjechoslowakije werd kort daarop officieel een federatie. In Slowakije vormde de HSL'S een regering die onder leiding kwam te staan van de rooms-katholieke priester Jozef Tiso. Maar ook het autonome Slowakije werd al snel geconfronteerd met de machtspolitiek van Duitsland en Italië: begin november 1938 werd Slowakije gedwongen om de zuidelijke, vooral door etnische Hongaren bewoonde grensstrook aan buurland Hongarije af te staan. Het ging om een gebied van 10.423 km²,

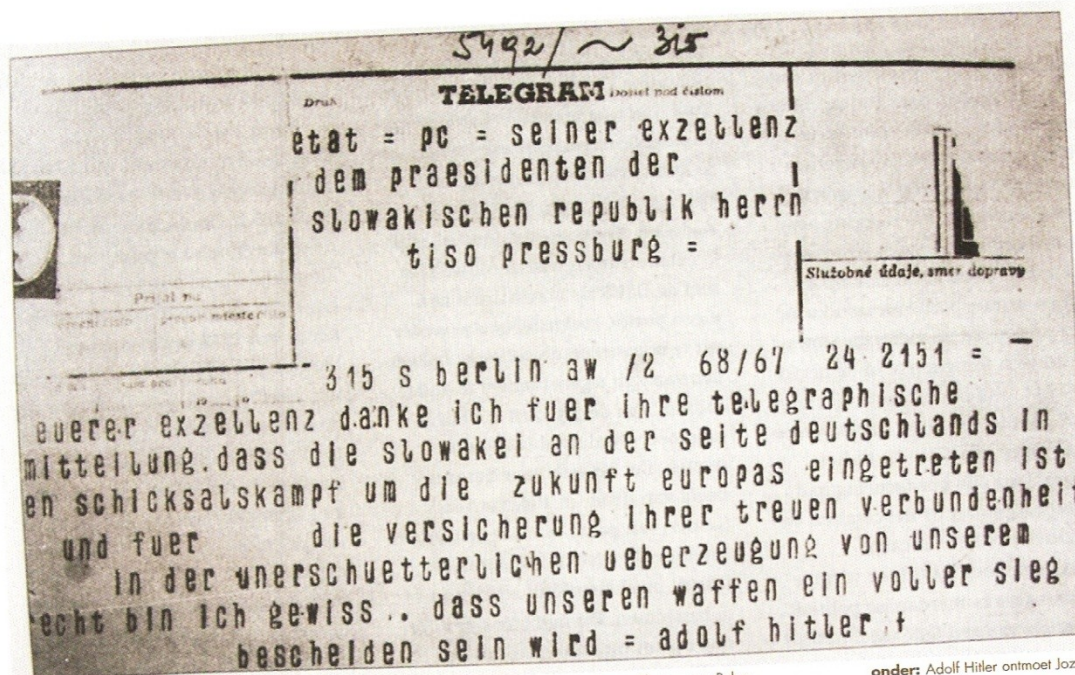
dat bijna 860.000 inwoners telde.

Nadat de HSL'S alle andere Slowaakse partijen had verboden, kreeg de deelstaat al snel een autoritair regime dat nauwe banden onderhield met de rooms-katholieke kerk.

Op 14 maart 1939 riep Slowakije de onafhankelijkheid uit. Hiermee gaf het land gevolg aan een door Duitsland gesteld ultimatum. Voor Adolf Hitler vormde Slowakije namelijk het explosief waarmee hij Tsjechoslowakije wilde opblazen. Een dag later viel Duitsland het westelijke deel van Tsjechoslowakije binnen en creëerde daar het Protectoraat Bohemen en Moravië. Het onafhankelijke Slowakije had een omvang van 38.000 km² en telde ongeveer 2.600.000 inwoners. De onafhankelijkheid had echter haar prijs, zoals nog zal blijken. We kunnen ons afvragen waarom Duitsland Slowakije niet gewoon heeft bezet. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat Slowakije totaal niet voorkwam in de Duitse plannen aangaande Midden- en Oost-Europa. De negatieve, anti-Slavische stereotypen die de Duitsers hanteerden ten aanzien van Tsjechen, Polen, Oekraïners en Russen werden niet gebruikt als het ging om de Slowaken. Een onafhankelijk Slowakije druiste kennelijk niet in tegen de Duitse belangen in

het gebied. Sterker nog, verschillende geleidingen in het Derde Rijk waren van mening dat de Duitse invloed in dit deel van Europa beter kon worden gewaarborgd door het bestaan van formeel onafhankelijke staten.

De Slowaakse eenpartijstaat ondervond al snel hoe klein de marges voor een eigen beleid op sommige gebieden waren. Op 23 maart 1939 sloten Bratislava en Berlijn het zogeheten *Schutzvertrag*, waarbij Duitsland de onafhankelijkheid van Slowakije zou garanderen als dit land zijn militaire apparaat en buitenlandse politiek conform Duitse wensen gestalte zou geven. Ook moest Slowakije akkoord gaan met een Duitse bezettingszone in het westen van het land, die een rol zou gaan spelen in de Duitse veroveringsoorlogen in Midden- en Oost-Europa. Een en ander leidde tevens tot de vrijwillige Slowaakse deelname aan de veldtochten tegen Polen en de Sovjet-Unie. Van grote betekenis was ook het bij het verdrag behorende Vertrouwelijke protocol over economische en financiële samenwerking, dat voorzag in de exploitatie van de Slowaakse economie ten behoeve van de Duitse oorlogsmachine. Hieruit vloeiden weer andere economische verdragen voort. Als gevolg hiervan kwam de Slowaakse wapenindustrie

boven: Telegram van Adolf Hitler waarin hij president Tiso bedankt voor de Slowaakse oorlogsverklaring aan Polen

onder directe Duitse controle te staan. Maar daar bleef het niet bij: in 1942 hadden Duitse bedrijven de Slowaakse olie-industrie en mijnbouw volledig in handen, evenals driekwart van de chemische en meer dan de helft van de metaalindustrie. Het bosrijke Slowakije werd ook een belangrijke producent van hout voor de Duitse markt. Alleen de productie van levensmiddelen bleef ver achter

bij de verwachtingen; dit kwam doordat Slowakije zijn meest vruchtbare gebieden in 1938 aan Hongarije had moeten afstaan. Al met al bleek Slowakije een 'welwillende leverancier', hoewel er wel degelijk fricties waren over de omvang van de leveranties – de Slowaakse regering moest immers ook rekening houden met de eigen bevolking. Daarnaast verzette Bratislava zich heftig tegen

de door Berlijn gewenste centralisering van de economie, die een sterkere greep van Duitsland mogelijk zou maken. De Slowaakse economie draaide echter op volle toeren; van werkloosheid was geen sprake.

Het sluimerende en soms openlijke antisemitisme in Slowakije kreeg met het aantreden van de HSL's-regering een belangrijke spreekbuis. Na de gebiedsafstand aan Hongarije in 1938 telde Slowakije ongeveer 88.000 Joden binnen zijn grenzen. De HSL's wilde af van het 'Joodse vraagstuk' (*židovská otázka*), waarbij vooral christelijke en economische argumenten werden aangevoerd. Anti-Joodse wetten volgden elkaar in hoog tempo op. De Joodse bevolking werd volledig rechteloos gemaakt en uit het economische en sociale leven verdreven. Met de Codex Judaicus van 9 september 1941 kreeg het anti-Joodse beleid in Slowakije een uitgesproken racistisch karakter. In dat jaar begon Slowakije ook met de inrichting van werkkampen en getto's voor Joden. In het kader van de door Berlijn geïnsti-

geerde *Endlösung* ging Slowakije in 1942 over tot de deportatie van ongeveer 57.000 Joden naar Duitse concentratiekampen. Uit de bronnen is gebleken dat dit zonder enigerlei vorm van Duitse pressie is gebeurd. Hoewel de Slowaakse regering aanvankelijk misschien niet wist dat de Joden massaal naar de gaskamers werden getransporteerd, stond voor haar voorop dat ze niet naar Slowakije zouden terugkeren. In de herfst van 1942 werden de deportaties stopgezet, niet in de laatste plaats vanwege ingrijpen van Tiso, die in het voorjaar nog zijn goedkeuring had uitgesproken over de deportaties, en de kritiek van het Vaticaan.

In de periode 1939-1942 vormde de Slowaakse binnenlandse politiek het toneel van een felle machtsstrijd tussen twee facties binnen de regerende HSL'S. De partij was fel nationalistisch en huldigde een autoritaire staatsopvatting. Maar de meningen liepen uiteen over de vraag of het nationaalsocialistische Duitsland als model moest dienen voor de opbouw van de Slowaakse staat en samenleving. Aan de ene kant stond de factie van HSL'S-voorzitter Jozef Tiso, die in oktober 1939 tot president was gekozen. Hij verabsoluteerde de Slowaakse natie en wilde deze zoveel mogelijk tegen Duitse invloed afschermen. Aan de andere kant stond de groep rondom premier Vojtech Tuka, die zich had ontpopt als een groot bewonderaar van het Derde Rijk en Slowakije wilde omvormen naar Duits voorbeeld. Berlijn bemoeide zich aanvankelijk nauwelijks met deze machtsstrijd, maar na de militaire successen in West-Europa in de zomer van 1940 wilde Hitler Slowakije sterker integreren in zijn invloedssfeer in Midden-Europa. Met het Dictaat van Salzburg van 29 juli 1940 versterkte hij onder meer het pro-Duitse element in de

Slowaakse regering en stuurde hij tientallen Duitse adviseurs naar het land. Het was hun taak 'het Slowaakse staatkundige, politieke en nationale leven' overeenkomstig Duitse belangen te sturen. Maar daarin slaagden zij slechts zeer gedeeltelijk.

Ondertussen wist de sluwe Tiso met de HSL'S als machtsbasis zijn eigen positie stukje bij beetje verder uit te bouwen en de politieke bolwerken van zijn tegenstanders te ondermijnen. Om de pro-Duitse vleugel nog meer wind uit de zeilen te nemen, liet hij zich naar het voorbeeld van Hitler in 1942 tot *Vodca* (Leider) van partij en staat benoemen. Uiteindelijk wist Tiso in datzelfde jaar de machtsstrijd in zijn voordeel te beslechten. Dit had ook zijn weerslag op het functioneren van de Duitse adviseurs, want er was conflictstof te over. Zo bouwde Tiso in Slowakije een mede door het fascisme geïnspireerde corporatistische standenstaat op, terwijl de Duitsers dit strijdig achtten met de nationaalsocialistische idee van de *Volksgemeinschaft*. Verder wenste Tiso geen enkele Duitse inmenging als het ging om de natie, die hij gelijkstelde aan de partij: 'De partij is de natie en de natie is de partij'. De Duitse adviseurs van de HSL'S en van andere politieke en sociale organisaties hadden dan ook het nakijken. Een aantal van hen verliet zelfs voortijdig het land. Tiso stelde overdracht van zake-lijke expertise ten behoeve van het functioneren van de staat en de economie op prijs, maar hij trad zeer eigengereid op als het ging om het Slowaakse karakter van natie en partij. Na Salzburg greep Duitsland echter niet opnieuw in, want ondanks hun uiteenlopende opvattingen genoot Tiso het vertrouwen van Hitler als de belangrijkste garantie voor orde en rust in het land. En als het ging om de uitvoering van

bilaterale akkoorden stelde Tiso zich bovendien loyaal op.

Na de Duitse nederlaag bij Stalingrad in de winter van 1942-1943 en de landing van de geallieerden op Sicilië in de zomer van 1943 lieten de ondergrondse organisaties in Slowakije steeds meer van zich horen. In het zogenoemde kerstakkoord van 1943 besloten zij een Slowaakse Nationale Raad op te richten, om Slowakije van de 'Duitse dictatuur' te bevrijden. Op 29 augustus 1944 begon de Slowaakse Opstand, waarvan de militairen de belangrijkste gangmakers waren. Duitsland stuurde troepen en een bloedige strijd volgde. Twee maanden later werd de opstand definitief neergeslagen. Hoewel de Duitsers formeel bleven vasthouden aan de onafhankelijkheid van Slowakije, hadden zij het nu feitelijk voor het zeggen. De deportaties van Joden naar Auschwitz werden hervat, hoewel het overgrote deel van deze groep de oorlog overleefde.

In de eerste maanden van 1945 veroverde het Rode Leger grote delen van Slowakije. Op 4 april 1945 werd Bratislava ingenomen, ruim een maand later volgde de capitulatie van Slowakije.

Nadat de Tsjecho-Slowaakse regering in ballingschap onder leiding van Edvard Beneš – schoorvoetend – de toezegging had gedaan dat Slowakije een vorm van autonomie zou krijgen, ging de Slowaakse Nationale Raad ten slotte akkoord met wederopname in de Tsjecho-Slowaakse Republiek. Historici zijn verdeeld over de vraag of dit gebeurde met instemming van de meerderheid van de Slowaakse bevolking. Maar die had niets in te brengen: als bondgenoot van nazi-Duitsland had het onafhankelijke Slowakije überhaupt geen bestaansrecht meer, vonden de geallieerden. ♦